

BOŻENA LEWANDOWSKA
(KRAKÓW)

Zbigniew Kościów, *Kultura muzyczna Ormian polskich*, Wołomin 2011.

Jest to kolejna praca autora od lat dokumentującego, badającego i opisującego muzykę polskich Ormian. Już w 1976 roku ukazała się *Muzyka polskich Ormian*, potem *Polsko-ormiańskie muzykalia*, a w następnych latach dalsze publikacje, zawierające zarówno studia o muzycznej spuściźnie Ormian, jak i materiały źródłowe w postaci zapisów pieśni, przede wszystkim religijnych¹. Wiele z nich zostało w ten sposób ocalonych od zapomnienia w sensie całkowicie dosłownym. Problematykę ormiańskich tradycji muzycznych na ziemiach polskich kontynuuje autor w swojej ostatniej publikacji, która stanowi przedmiot tego omówienia. Zgodnie z jego deklaracją, jest ona próbą zebrania i opracowania danych o kulturze muzycznej Ormian, którzy w wyniku zawirowań dziejowych, także tych najnowszych, osiedli w Polsce. W kręgu zainteresowań badacza znalazły się zarówno muzyka religijna, związana z Kościołem ormiańskim, jak i muzyka ludowa oraz artystyczna, wykorzystująca ormiańskie wątki.

Uwagi wstępne autor poświęcił krótko opisanym dziejom Kościoła ormiańskiego w Polsce, nie pomijając szczególnie zasłużonych dla kultury Ormian duszpasterzy. Są tu także przedstawione dzieje dokumentowania folkloru ormiańskiego, w wyniku czego nagrano i wydano wiele pieśni ludowych oraz śpiewów liturgicznych. Wykonawcami byli głównie zamieszkali między innymi w Obornikach Śląskich ekspatrianci z Kut — miasteczka na obrzeżach przedwojennej Polski, gdzie żyła liczna i prężna diaspora ormiańska. Z rozdziału tego wynika również, że wokół problematyki ormiańskiej skupiła się znaczna grupa badaczy różnych jej aspektów, a szersze zainteresowanie ogniskuje się w działających organizacjach społecznych.

Osadzony w literaturze etnomuzykologicznej fragment *Ormiańska muzyka średniowieczna i jej ślady w Rzeczypospolitej (XIV–XVII w.)* porusza się w kręgu

---

¹ *Muzyka polskich Ormian*, Opole 1976; *Polsko-ormiańskie muzykalia*, Opole 1980; *Polsko-ormiańskie komunikaty muzyczne*, Opole 1981; *Polsko-ormiańskie przyczynki muzyczne*, Opole 1987.

ormiańskiej muzyki ludowej i religijnej. Charakterystyka cech muzycznych (rytmiki, zagadnień tonalnych, wykonawczych) przekazywanej ustnie tradycji, a także podstawowych gatunków wokalnych oraz instrumentów odnosi się do folkloru Armenii, podobnie jak uwagi o muzyce religijnej. Autor wymienia i opisuje podstawowe rodzaje śpiewów religijnych, do których należą *szaragany*, *taghi* i *awetisy*. Ich zwięzła, ale pozwalająca dostrzec różnicowanie charakterystyka prowadzi autora do opisu miejsca i znaczenia śpiewu chóralnego w ormiańskich kościołach. Ten fragment książki jest rodzajem krótkiej historii Kościoła ormiańskiego w ówczesnej Polsce. Pisząc o muzyce ludowej Armenii, autor korzystał z literatury etnomuzykologicznej, jednak skrótowość opisu prowadzi tu czasem do uproszczeń, mocno niejasnych dla czytelnika niezaznajomionego z terminologią stosowaną w tej dziedzinie. Autor pisze np. (s. 14): „struktura tonacyjna sięga od pentatoniki poprzez skale diatoniczne (jońską, [...]) do skal dur-moll (głównie w folklorze miejskim)”. Zapewne ma na myśli to, że w repertuarze ormiańskim były pieśni oparte na skali pentatonicznej, inne opierały się na skalach modalnych, jeszcze inne na durowej bądź molowej. Nie chodzi tu więc o strukturę, lecz o wykorzystanie takiej lub innej skali. Dalej czytamy o specyfice muzyki ludowo-profesjonalnej (s.15), przy braku objaśnienia, co w ormiańskim kontekście kulturowym to połączenie oznaczało. Podane tu przykłady uproszczeń nie pomniejszają jednak znaczenia tego rozdziału, który jest istotny także dlatego, że pokazuje różnorodność kultury muzycznej w Armenii, w której rozwijały się nie tylko wysoko rozwinięte śpiewy religijne; równie bogata była tradycja ludowa.

Kolejny fragment książki — *Muzyka religijna polskich Ormian unitów (XVIII–XXI w.)* poświęcony jest dziejom i charakterystyce ormiańskiej muzyki religijnej, pieśni i liturgii, które, mimo całej swojej odrębności, ulegały jednak, po unii z Kościołem katolickim, stopniowej latynizacji. Zbigniew Kościół przywołuje obszernie cytaty z prac Wincentego Pola i Bronisławy Wójcik-Keuprulian, z których wynika, z jednej strony, rzeczywistość odmienności muzyczna ormiańskich śpiewów liturgicznych, z drugiej jednak, obecność wpływów zachodnioeuropejskich, łacińskich i innych; zwróciła na to uwagę przede wszystkim wymieniona badaczka. Zamieszczone przykłady muzyczne pochodzą z innej pracy Zbigniewa Kościół (*Muzyka polskich Ormian*). Jeśli chodzi o współczesność, to autor wskazuje na opracowania polskich kompozytorów, sięgających po ormiański materiał źródłowy. Wymienia trzy *Liturgie*, będące dziełem nieżyjącego już kompozytora Stanisława Śmiełowskiego oraz cztery pieśni wielkanocne opracowane na głos solo lub chór unisono z towarzyszeniem organów przez Alfreda Bączkovicza. Równocześnie przy okazji omawiania pieśni wielkanocnych autor sygnalizuje związki pomiędzy melodyką tych pieśni ormiańskich a ludowym repertuarem polskim i ukraińskim. Dalej zaś zamieszcza opis zwyczajowych zabaw tanecznych towarzyszących odpustom ludowym, podczas których grywały kapele (tu orkiestry) cygańskie. Jest to interesujący wtręt, ale nie do końca zbieżny z głównym tematem rozdziału, tym bardziej, że dalej, dla udokumentowania wariantowości

wątków melodycznych pieśni wielkanocnych polskich, ukraińskich i ormiańskich (a dokładniej kuckich) zestawione zostały stosowne przykłady nutowe pochodzące ze zbiorów m.in. Karola Hławiczki, Oskara Kolberga i samego autora.

Kolejny fragment książki nosi tytuł *Tańce i świeckie śpiewy ormiańskie w Polsce (XVIII–XXI w.)*. Na kilku stronach pisze autor o kompozycjach — wokalnych (pieśniach) bądź instrumentalnych, w jakichś sposób związanych z ormiańską tradycją. Są to cenne, ale szczątkowe informacje, gdyż bardzo niewiele się tutaj zachowało. Także o repertuarze tanecznym niewiele wiadomo, poza tym, że w środowiskach ormiańskich tańczono powszechnie znane „polskie” tańce, takie jak polka, walc czy polonez.

Omawianą książkę zamyka *Udział Ormian w polskim życiu muzycznym*, gdzie w alfabetycznym porządku ułożone zostały biogramy, obszerniejsze lub całkiem krótkie, osób związanych z życiem muzycznym, a posiadających korzenie ormiańskie. Najstarszy z wymienionych to Józef Epifaniusz Minasowicz, urodzony w 1718 roku, wydawca i poeta; wspomniany został także Krzysztof Penderecki, jako wnuk Ormianki. Na zakończenie tej części autor zamieścił informacje, gdzie i kiedy działały ormiańskie chóry i zespoły śpiewacze, głównie przed wojną, wymienił kilka koncertów, bądź to organizowanych przez instytucje ormiańskie, bądź koncertów z repertuarem ormiańskim, wskazał także polskich artystów mających swój udział w wykonywaniu muzyki ormiańskiej, wreszcie wspomniał o całkiem współczesnych kontynuatorach badań nad muzyką ormiańską.

Publikację zamyka obszerna bibliografia oraz dyskografia.

Omawiana książka, choć niewielkich rozmiarów, jest interesująca i pożyteczna z kilku powodów. Po pierwsze dokumentuje kulturę muzyczną Ormian polskich, co ma znaczenie zarówno dla polskiej kultury muzycznej, jak i dla poczucia tożsamości Polaków o ormiańskich korzeniach. Po wtóre, zwraca uwagę na ormiańską muzykę religijną niejako w perspektywie historycznej, jako procesu, który przebiegał różnie, zależnie od istniejących warunków. I to uwzględnienie kontekstu historycznego wydaje się ważne. Dokumentująca ten proces, wyczerpująca bibliografia świadczy o tym, że zainteresowanie ormiańską spuścizną, ale i teraźniejszością, nie jest wcale małe. Trudno natomiast oprzeć się wrażeniu, że niektóre fragmenty są zlepkiem informacji, które autor chciał zamieścić, mimo że nie mieściły się w głównym nurcie rozważań. Nie zmienia to jednak faktu, że książka przybliży czytelnikowi kulturę muzyczną polskich Ormian.

Bibliografia:

- Kościów Z., *Kultura muzyczna Ormian polskich*, Wołomin 2011
 Kościów Z., *Muzyka polskich Ormian*, Opole 1976
 Kościów Z., *Polsko-ormiańskie komunikaty muzyczne*, Opole 1981
 Kościów Z., *Polsko-ormiańskie muzykalia*, Opole 1980
 Kościów Z., *Polsko-ormiańskie przyczynki muzyczne*, Opole 1987